

Соціальний статус номенклатури органів місцевого управління та поліції Райхскомісаріату "Україна" в реаліях нацистського "нового порядку" (1941–1944 рр.)

У статті визначається правовий статус працівників органів місцевого управління та поліційних формувань Райхскомісаріату "Україна". Особлива увага звертається на соціальне становище цієї категорії місцевого населення.

Ключові слова: нацистський окупаційний режим, Райхскомісаріат "Україна", органи місцевого управління, місцеві поліційні формування.

В статье определяется юридический статус работников органов местного управления и формирований полиции Рейхскомиссариата "Украина". Особенное внимание акцентируется на социальном положении этой категории местного населения.

Ключевые слова: нацистский оккупационный режим, Рейхскомиссариат "Украина", органы местного управления, формирования местной полиции.

This article defines the legal status of local government and police forces Reichskommissariat "Ukraine". Particular attention is paid to the social situation of this category of local population.

Key words: Nazi occupation regime, Reichskommissariat "Ukraine", local administration, local police formation.

Незважаючи на значний рівень розробки проблем нацистського окупаційного режиму, встановленого в Україні протягом 1941–1944 рр., усе ще недостатньо вивченими залишаються питання соціального статусу не лише цивільного населення, а й тих осіб, які перебували на службі у місцевих органах влади та поліційних формуваннях. Дослідження ж соціально-правового статусу цих службових осіб дозволяє більш предметно, поза ідеологічною і політичною кон'юктурою сьогодення визначити справжню сутність нацистського "нового порядку", побачити ті суспільні процеси, які відбувалися на захоплених Вермахтом землях України.

Питання реконструкції подій Другої світової війни та нацистського окупаційного режиму усе ще перебувають у центрі уваги науковців. Причини цього криються у тому, що, незважаючи на десятиліття, які віддаляють нас від тих екстремальних подій, багато з них залишаються сфальсифікованими. З-поміж масиву сучасної літератури можна виді-

лити окремі публікації та праці О. Лисенка, Т. Першиної [1, с. 321–367], В. Нестеренка [2, с. 762–769], П. Рекотова [3, с. 90–101], Т. Заболотної [4, с. 65–89], В. Орлянського та О. Тедеева [5], В. Дудник [6, с. 78–90], які окреслюють принципи організації органів місцевого управління, конкретні управлінські дії керівництва міських, районних та сільських управ, хоч при цьому їхня увага більш приділена особливостям функціонування німецьких владних структур. Не обійти увагою й роботи В. Шайкан та О. Гончаренка. При цьому В. Шайкан досліджує, власне, феномен колабораціонізму [7], а О. Гончаренко зупиняється на характеристиках службової взаємодії органів місцевого рівня з німецькими управлінськими структурами, з'ясовує компетенцію їх працівників, визначає організаційну структуру цих владних інституцій [8; 9, с. 124–130; 10, с. 40–43; 11, с. 180–187; 12, с. 137–153; 13, с. 243–247]. Розглядає він також і окремі аспекти соціального становища працівників місцевої поліції, їх місце в структурі окупаційних органів влади, надані службові повноваження та особливості матеріального забезпечення [14, с. 340–350; 15, с. 59–67; 16, с. 81–113; 17, с. 257–264; 18, с. 180–187; 19, с. 75–88]. Кілька публікацій історіографічного ряду належать Л. Мельнічук [20, с. 189–194; 21, с. 271–276] та Т. Заболотній [22, с. 54 – 65].

Отже, неважко помітити, що питання соціального положення й статусу працівників органів місцевого управління перебувають поза межами дослідницьких інтересів науковців. Здається, що лише сьогодні, коли вітчизняна історична наука на основі вже усталеного методологічного плюралізму відходить від однозначних оцінок минулого, настав час для з'ясування реального місця місцевих управлінських та поліцейських кадрів у складній системі координат "нового порядку", а також їх ролі і значення в суспільних механізмах, які не завжди перебували під тотальним контролем німецької окупаційної адміністрації. До того ж, вивчення цього питання допоможе деідеологізувати й визначити ті реальні перспективи для українського суспільства, які настали б у разі, якби війна закінчилася на користь Третього Райху. Чи змогла місцева номенклатура перейняти на себе роль нової соціальної еліти й репрезентувати інтереси українського суспільства перед німецькими управлінцями, чи здійснювала вона ці важливі соціально-стабілізуючі функції у реаліях нацистського окупаційного режиму – відповідям на ці складні і неоднозначні питання й присвячена дана публікація.

Кадровий склад органів місцевого управління, у тому числі й їх керівництва, був досить строкатим. Зустрівшись із гострою нестачею управлінських кадрів місцевого рівня, німецькі адміністратори фактично

відразу змушені були порушувати директивні установки й дозволяти обіймати відповідні посади тим представникам місцевого населення, які мали певний освітній рівень. Особи, які перебували на службі в окупаційних органах влади, представляли різні соціальні прошарки населення, у тому числі й місцеву інтелігенцію. Немало було серед них колишніх комуністів та представників радянської номенклатури й так званого активу [23, арк. 10]. Поряд із особами, які мали образи, а то й гостру ненависть до радянської влади, в окупаційних владних інституціях перебували і ті, хто до війни мав високий соціальний статус. Німці орієнтувалися як на їх відданість та готовність служити в окупаційних органах влади, так і на професійні управлінські якості. В усякому разі колишні комуністи та представники радянського активу у відповідь на готовність співпрацювати з окупантами мали реальну можливість збереження власного життя. Навіть тогочасні радянські джерела різного походження відзначали той факт, що німецька адміністрація при виборі майбутніх управлінців орієнтується на осіб, які раніше служили у подібних за статусом владних структурах [24, арк. 17].

Зазначимо, що сама по собі служба в окупаційних структурах в значала досить високий, порівняно з іншими категоріями цивільного населення, соціальний статус тогочасних працівників органів місцевого управління. Вони виступали як своєрідні посередники між німецькою окупаційною владою і місцевим суспільством. За родом своєї діяльності вони мусили виконувати на практиці усі ті імпульси, які надходили від німецьких владних структур, але усе ж самостійно визначали форми й методи їх практичної реалізації. Саме оця відносна управлінська самостійність місцевого керівництва й визначала як позитивні, так і негативні сторони їх діяльності. Недарма у цьому середовищі виникли масові зловживання наданою їм владою й так звана, переводячи цей термін на сучасний лад, – корупція. До речі, цей факт досить переконливо у своїй публікації, на прикладі численних прикладів доводять українські дослідники В. Гінда та І. Дерейко [25, с. 259–268].

Розглядаючи проблему соціального статусу працівників органів місцевого управління та поліції, слід зважати ще на низку обставин, на які варто звертати увагу. Стосуються вони того становища, у якому опинилося українське суспільство періоду окупації. Цей час для народу, який опинився під нацистською навалюю, мав усі ознаки екстремального періоду. На порядку денному постали потреби збереження життя, забезпечення елементарного фізичного виживання. Для повсякденного життя потрібні були їжа, одяг, житло та паливо тощо. Саме цих елементарних матеріальних засобів підтримання життя у пересічних українців і не вистачало. Оскільки це питання у загальному контексті

формування "образу ворога" вже з'ясоване ще радянськими дослідниками, вважаємо за непотрібне до нього звертатися. Зауважимо, що, дійсно, заходи як військової, так і цивільної адміністрації РКУ щодо українського суспільства у контексті реалізації окупаційної політики дійсно мали усі ознаки геноциду. Єдиною ознакою, яка відрізняла форми і методи її проведення у двох окупаційних зонах, була більша поміркованість у стосунках з українським суспільством саме військової, але ні в якому разі не цивільної адміністрації. Зазначимо, що не продумана політика і безвідповідальна жорстокість цивільної адміністрації РКУ й особливо його керівника Е. Коха, на думку окремих науковців, стала причиною системної кризи нацистського окупаційного режиму [26, с. 135–150]. У кінцевому рахунку це привело Третій Райх до поразки у війні [27].

Місце працівників органів місцевого управління та поліції у складній системі взаємовідносин з німецькими владними структурами, професійна діяльність визначали їх соціальний статус. Щоправда, й до них з боку німецьких управлінців установлювалися високі як суто професійні, так і морально-етичні вимоги [28, арк. 72].

Німецькі адміністратори постійно намагалися показати підлеглим місцевим управлінцям тимчасовий статус їхньої службової діяльності. В усякому разі в окремих регіонах їх відразу попереджували про можливе звільнення, причому без пояснення причин здійснення цих дій [29, арк. 147]. Німецькі чиновники повною мірою користувалися наданим їм правом. У результаті досить важко віднайти хоч один регіон, місто чи село, у якому призначений в період літа-осені 1941 р. керівний склад місцевих управлінських та поліцейських структур, відпрацював би у них увесь термін окупації. А досить часто звільнення із займаних посад не лишалося безслідно й не оминало уваги нацистських спецслужб, представлених жандармерією та поліцією безпеки і СД, – цих працівників заарештовували і нерідко фізично знищували [30, с. 48–54]. У результаті постійні ротації керівного складу, звільнення чи арешт були явищем, звичним для управлінської дійсності місцевого апарату цивільної влади та поліцейських структур. Немало з них, без усякої реальної вини чи то протиправних дій, було фізично знищено.

Окремий від решти працівників поліції та органів місцевого управління статус отримали ті особи, які потрапили до них шляхом звільнення із військового полону. Незважаючи на готовність співпрацювати з окупантами, вони усе одно вважалися військовополоненими. У німецьких інструкціях з цього приводу зазначалося, що вони звільнені з військового полону на тимчасовий, щоправда, не обумовлений часовими межами, термін. Характерно, що вони були повідомлені про

своє тимчасове звільнення [31, арк. 19]. Усі персональні дані на цих осіб знаходилися у німецьких управлінських структурах. Приховування ж відомостей про своє минуле вважалося ворожими діями по відношенню до німецької влади, з усіма правовими наслідками, які впливали з цього [32, арк. 6]. Зазначимо, що правові санкції мали суворіший характер, аніж звільнення з роботи.

Відмінний від решти працівників органів місцевого управління та поліції статус мали жінки, які у них працювали. Здебільшого вони займали другорядні, технічні посади. Досить багато серед них нараховувалося перекладачів німецької мови. Але відомі факти, коли жінки перебували на посадах слідчих районної поліції. Зазначимо, що здебільшого вони повторяли чоловічі моделі поведінки і в цьому плані особливо нічим не відрізнялися від своїх колег чоловічої статі. У цьому плані їх статус мав однаковий з чоловіками характер, але репродуктивні функції жіночого організму передбачали введення певних пільг та преференцій: переведення на більш легку роботу, надання чотири тижневої передпологової та тритижневої післяпологової відпусток. Жінкам, які мали новонароджених дітей, надавалося право на залишення роботи для дворазового їх харчування [33, арк. 13].

Від решти працівників органів місцевого управління та поліції відрізнялися фольксдойче та євреї. Їх особний статус визначався не діловими якостями, а етнічними міркуваннями, визначеними нацистською ідеологією. Відповідно до них фольксдойче користувалися привілейованим становищем, а от євреї взагалі підлягали фізичній ліквідації. Для євреїв встановлювалися дискримінаційні правила, хоч загалом малоімовірно, що вони залучалися до роботи в апараті органів місцевого управління та поліційних формувань. Але випадки перебування їх на посадах перекладачів у цих установах усе ж відомі. До того ж у ряді регіонів України були створені юденрати, і їх працівники таки отримували заробітну плату. Їхні посадові оклади були зменшені на 20 %. Ця категорія працівників не мала права на щорічну відпустку та надбавки до заробітної платні [34, арк. 103–112]. А от найбільший розмір надбавок до заробітної плати – 50 % отримували фольксдойче, незалежно від результатів праці [35, арк. 77]. Вони ж мали право й на підвищене продуктове забезпечення, більш якісний харчовий набір тощо.

Підвищеним рівнем пільг та прав користувалися і члени сімей працівників органів місцевого управління та поліції. Навіть при вступі до закладів освіти професійного типу, у довідках – характеристиках, виданих абітурієнтам, відзначався той факт, що їхні батьки перебували на службі в місцевих органах влади [36, арк. 116].

Працівники місцевих органів управління РКУ та поліції мали певні права у галузі трудового права. Вони користувалися правом на щорічну оплачувану шестиденну відпустку [37, арк. 2–8], збереження чотиритижневого середнього розміру заробітної плати у разі тимчасової непрацездатності. А от у випадку довшого терміну захворювання заробітна плата вже не виплачувалася, хоч і з роботи вони не звільнялися. Щоправда, це право надавалося керівнику установи. Він на власний розсуд визначав, звільняти чи залишати працівника на роботі у разі його тривалого захворювання [38, арк. 10].

Тривалість робочого дня для працівників органів місцевого управління визначалася на рівні 48 годин на тиждень. Але за службової потреби німецькі управлінці мали право збільшити його до 54 годин. У багатьох регіонах України так і сталося. Німецька адміністрація намагалася зекономити на витратах, необхідних для утримання особового складу органів місцевого управління, мінімізувала кількість місцевої номенклатури й одночасно збільшувала для неї службові завдання. Тому в цих умовах для їх виконання й був продовжений робочий час [39, арк. 20]. У багатьох міських та районних управах робочий час тривав близько 10 годин на день [40, арк. 17]. Зазначимо, що, незважаючи на постійні скорочення управлінського апарату, штати органів місцевого управління та поліції увесь час збільшувалися.

Вихідним днем для працівників органів управління визначалася неділя. А от у суботу робочий день скорочувався на дві години [41, арк. 12]. За погодженням з німецькими керівниками додаткові вихідні дні встановлювалися у державні й релігійні свята [42, арк. 11, 12].

Відмінний від решти цивільного населення соціально-правовий статус працівників органів місцевого управління та поліції передбачав особливий порядок зарахування та звільнення з роботи. У перші місяці окупації ці керівні посади не лише в органах місцевого управління, а й поліції були виборними, щоправда, за умови затвердження претендентів на їх обіймання представниками німецького командування. Пізніше такий порядок був переглянутий, і керівники цих владних структур призначалися німецькими властями. А от у поліційних структурах набір працівників вже з осені 1941 р. був більше схожим на рекрутування, аніж на добровільний прийом на роботу. Водночас добровольців вистачало і пізніше.

Аналогічні зауваження стосуються й порядку звільнення з роботи. У перші місяці окупації працівники органів місцевого управління та поліції ще мали можливість звільнитися за власним бажанням [43, арк. 130]. З часом це право у них відібрали. Тому багато хто з острахом чекав повернення радянської влади, розуміючи, що та не пробачить їм службу в окупаційних органах влади [44, арк. 2].

На відміну від решти цивільного населення, зазначена категорія працівників користувалася правом на відносно вільне пересування. Проте це право пов'язувалося з виконанням службових обов'язків і лише в межах відповідного адміністративно-територіального утворення. А ось у разі службових відряджень вони одержували відповідні документи з фіксацією мети, термінів та місця призначення [45, арк. 120; 46, арк. 55].

За виконання своїх професійних обов'язків усі працівники органів місцевого управління отримували заробітну плату. Відповідно до німецьких нормативно-правових актів співробітники органів місцевого управління поділялися на вісім службових категорій. Як правило, керівники міських та районних управ, які належали до першої категорії службовців, отримували 1200 крб на місяць, решта – відповідно 950, 750, 600, 480, 400, 340 та 280 крб. Найменша заробітна плата встановлювалася для старост та секретарів сільських управ: відповідно 250–150 крб та 200–120 крб на місяць [47, арк. 1]. Разом з тим в окремих регіонах заробітна плата голів управи була вищою. Наприклад, керівник Запорізької міської управи під час підпорядкування адміністрації військової зони окупації отримував 3000 крб [48, арк. 34], а Херсонської – 2000 крб на місяць [49, арк. 2].

Для місцевих службовців та працівників поліції встановлювалися й надбавки до заробітної плати: за сумлінну працю (до 50 %) та знання німецької мови (від 5 до 25 %) [50, арк. 76] тощо.

Німецькі керівники мали право зменшити розмір встановленої заробітної плати або взагалі могли її позбавити. Це правило стосувалося випадків, якщо керівник органу місцевого управління не зміг налагодити роботу щодо виконання обов'язкових поставок продовольства чи сировини або ж не забезпечував надходжень до бюджету [51, арк. 1].

Порівняно з рештою цивільного населення працівники органів місцевого управління мали найвищу заробітну плату, але для повноцінного харчування та забезпечення одягом її все ж не вистачало. Високі ринкові ціни на основні продукти харчування і речі першої необхідності швидко "з'їдали" грошові надходження. Тому німецька адміністрація запровадила карткову систему забезпечення продуктами харчування за фіксованими "державними цінами". Для цієї категорії працівників були встановлені пільгові ціни на харчові продукти [52, арк. 69]. Продукти харчування видавалися й тим членам сімей, які перебували у них на утриманні. Наприклад, працівники Вінницької обласної управи восени 1941 р. щотижнево отримували по 5 кг м'яса на родину [53, арк. 214].

Зусиллями керівників органів місцевої влади були створені розподільчі структури закритого відомчого типу. У відомчих магазинах, при-

значених для управлінського персоналу, продавалися продукти харчування. Користуватися цими розподільчими структурами намагалися й працівники підпорядкованих міським та районним управам промислово-виробничих структур. У своїх зверненнях їх керівники прохали надати їм право отримувати продукти харчування у цих магазинах. Такі клопотання мотивувалися надто високими цінами на міських базарах та жалюгідним набором продуктів, які вони одержували за свою роботу. Звісно, що до списків, які додавалися до цих заяв, потрапляли не рядові робітники, а винятково управлінський персонал виробничих структур [54, арк. 14].

Займаючись налагодженням системи розподілу мізерних запасів продуктів харчування, працівники органів місцевого управління намагалися забезпечити ними в першу чергу себе та членів своїх сімей, родичів та знайомих. В архівах зберігається чимало заяв із цими проханнями у внутрішній документації органів місцевого управління. Цікава й мотивація клопотань заявників. Наприклад, проведення релігійного обряду хрещення дітей, оскільки за радянської влади такі дії переслідувалися [55, арк. 10], або те, що за більшовиків заявник зазнав репресій тощо.

Працівники органів місцевого управління та поліції користувалися правом на отримання службового житла. Житловий фонд з початком війни суттєво зменшився, до того ж кращі приміщення були зайняті німецькими службовцями та підрозділами Вермахту. А в Києві, наприклад, до нестачі житла додалася й вереснева пожежа, яка практично знищила центр міста. Звісно, що мало хто із цих людей не скористався наданою можливістю, а багато хто ще й зловживав службовим становищем задля покращення їх житлових умов [56, арк. 5, 6; 57, арк. 32]. Усі вони мали право й на першочергове забезпечення своїх помешкань електричним освітленням [58, арк. 10–16]. До їх рук потрапило немало помешкань евакуйованих у східні райони СРСР та призваних на фронт громадян, а також євреїв, які ще з перших днів окупації планомірно й системно знищувалися [59, арк. 11, 12, 16]. Разом із наданими помешканнями службові особи отримували й меблі. Змінюючи місце служби, вони могли забрати з собою все меблювання квартири [60, арк. 56, 57].

Порівняно з рештою цивільного населення значно кращим було й медичне обслуговування працівників місцевих владних структур. Для місцевого населення встановлювалася плата за лікування у стаціонарних та поліклінічних відділеннях. Рівень оплати послуг лікарів був невеликим – від 5 до 15 крб на день [61, арк. 70, 71]. А от для працівників органів місцевого управління та поліційних формувань

встановлювалася безкоштовна медична допомога. Якщо ж ці особи зазнавали каліцтва під час виконання службових обов'язків, то за розпорядженнями німецьких урядовців їм та членам їх сімей надавалася посильна у тих умовах допомога.

Однією із болючих проблем, яку доводилося вирішувати окупаційній владі, стало повернення майна розкуркулених, у тому числі й земельних наділів, відібраних у свій час радянською владою. Дійсно, частину майна, зокрема, конфісковані будинки таки були повернені. Але поверталися вони тільки особам, які перебували на службі в окупаційних органах влади. Часто прагнення повернути майно ставало причиною, з якої люди йшли на службу до окупантів. А от інші так і не отримали конфіскованого радянською владою майна [62, арк. 154]. Навіть якщо органи місцевого управління й ухвалювали відповідні рішення, вони все одно не затверджувалися німецьким керівництвом. Окупаційна влада відповідно до направлених на місця офіційних роз'яснень відкладала розв'язання цього питання до закінчення війни. Характерно, що проблема повернення відібраних радянською владою земельних ресурсів та сільськогосподарського реманенту тощо взагалі не розглядалася.

Працівників окупаційних цивільних та поліційних органів мали можливості для підвищення свого майнового стану. Щоправда, зазвичай, досягалося це незаконним шляхом. Хабарництво та здирництво, використання службового становища з корисливою метою, пограбування місцевого населення стали явищами, типовими для всіх без винятку органів місцевого управління. До цього додалася й певна безконтрольність місцевих управлінців та службовців поліційних структур. Основним для німецького керівництва було виконання поставлених завдань, а шляхи й методи, якими вони досягалися, для них не були принциповими. Тому співробітники місцевих управлінських структур отримували деяку свободу дій. Проконтролювати все і повністю німецькі управлінці не мали змоги через їх малочисельність та низькі професійні якості. До того ж чимало з них намагалися особисто збагатитися через темні оборудки з продовольством, яке направлялося до Райху й там продавалося на "чорному ринку", та іншими матеріальними цінностями. У цьому плані місцевим управлінцям було кого наслідувати.

Місцевий соціум фактично опинився під владою районних та міських управ, поліційних формувань. Потрапити ж на аудієнцію до німецьких управлінців було не так легко, хоч заради справедливості зазначимо, що вони проводили прийом місцевих мешканців і розглядали їхні скарги. А в окремих гебітскомісаріатах відповідальні німецькі службовці у чітко визначені дні тижня проводили прийом людей

безпосередньо на місцях. Але так було не скрізь. Потрапити до міста, у якому розташовувалися гебітскомісаріати, також було важко, адже місцеве населення втратило право на вільне пересування. Поїздка за межі села чи міста без відповідних документів вважалася суттєвим правопорушенням. Ці несанкціоновані місцевою владою дії суворо каралися.

Можна назвати безліч випадків, коли місцеві управлінці та працівники поліції каралися за пограбування населення. Їх могли не лише звільнити з роботи, а й ув'язнити [63, арк. 114]. Але так само багато цих дій залишалися невідомими для німецьких керівників і залишилися непокараними. Німецькі чиновники вживали санкції до порушників не заради відновлення справедливості чи з морально-етичних міркувань. Такі кроки обумовлювалися тим, що, по-перше, місцева влада порушувала встановлений порядок управління, по-друге, неправочинні дії її представників становили загрозу німецькому пануванню, по-третє, українське суспільство переконувалося у німецькій справедливості, по-четверте, завдяки цим суворим покаранням місцеві службовці ставали більш покірними і слухняними виконавцями німецьких установок.

Місцеві чиновники пограбували немало майна розстріляних євреїв. Усе майно, яке належало євреям, було зібране відразу після їх знищення. Ще в ході ліквідаційних акцій місцева поліція організувала його охорону й збереження. Найбільш цінне майно передавалося німецьким управлінцям [64, арк. 82], інше надходило на баланс органів місцевого управління. Певну його частину було продано, а з отриманих коштів фінансувалася робота органів місцевого управління. Деяку частину особистого майна було передано місцевій поліції, працівники якої конвоювали євреїв до місць страти, а то й особисто брали участь у розстрілах [65, арк. 107]. Незважаючи на суворий контроль за єврейським майном, зловживання місцевої адміністрації при його розподілі стали поширеним явищем, що, до речі, підтверджується багатьма тогочасними джерелами [66, арк. 24]. Та, незважаючи на це, в руках місцевих управлінців і поліцаїв зосередилася чимала кількість майна знищеного єврейського населення. Тим самим представники місцевої влади змогли накопичити немалі майнові ресурси, суттєво підвищивши рівень свого добробуту.

Оскільки співробітники управлінських структур мали підвищений соціально-правовий статус й особливе місце у стосунках із окупаційними органами, на них покладалася й додаткова правова відповідальність за недотримання встановлених вимог та правил. У німецьких нормативно-правових актах, виданих з цього приводу, наголошувалося, що на них поширюється дія кримінального законодавства і окремо

ухвалених для цього законів. Усю повноту контролю за їхньою діяльністю було передано особисто гебітскомісарам. Цих працівників повідомили про те, що в разі вчинення правопорушення, пов'язаного з виконанням ними службових обов'язків, вони будуть нести додаткову юридичну відповідальність, значно суворішу, ніж рядові члени суспільства [67, арк. 93].

Найбільш розповсюдженим видом покарання працівників органів місцевого управління та поліції були попередження про неприпустимість вчинення певних дій [68, арк. 16], грошові штрафи, звільнення з роботи [69, арк. 9], пониження у посаді або переведення на роботу до іншого структурного підрозділу [70, арк. 46–51; 71, арк. 7–13], застосування засобів фізичного впливу – зокрема, побиття [72, арк. 96]. Подекуди грошові штрафи сягали розміру місячної заробітної платні працівників органів управління та поліції [73, арк. 327]. До правопорушників неодноразово застосовувалася найсуворіша міра правової санкції – розстріл [74, арк. 13–15; 75, арк. 177].

Водночас для захисту інтересів місцевого керівництва німецькими службами надавалися дозволи на охорону житла, у якому мешкали функціонери [76, арк. 270]. На захист їх інтересів, честі та гідності ставали й місцеві судові установи, які були організовані на теренах РКУ в 1942 р. [77, арк. 7, 8; 78, арк. 6].

Отже, можна цілком аргументовано стверджувати, що працівники органів місцевого управління РКУ та поліції отримали привілейований соціально-правовий статус. Обумовлювався він їхньою професійною діяльністю, а також завданнями, які вони виконували за вказівками окупантів. У разі вчинення правопорушень, проявів несанкціонованої автономності чи нелояльності до німецької влади до представників органів місцевого управління та поліції застосовувалися репресивні заходи, які до того ж мали й превентивний характер. Постійно перебуваючи під контролем німецьких спецслужб, що відстежували їх можливі зв'язки з підпільниками та іншими нелояльними елементами, співробітники органів місцевого управління та поліції жили зі страхом репресій. За найменшої провини каральні органи вилучали, ізолювали, а то й знищували порушників існуючих приписів. Цими діями адміністрація РКУ унеможлиблювала появу нової соціальної еліти, якою вона була за радянських часів, а також недвозначно показувала, якою має бути ієрархія на завойованих землях.

Література

1. Гончаренко О. Система управління окупованими територіями України // О. Гончаренко, О. Лисенко, Т. Першина // Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття : історичні нариси / НАН України. Інститут

історії України. – К. : НВП "Видавництво "Наукова думка, НАН України", 2010. – Кн. 1. – 735 с.

2. Лисенко О. Окупаційний режим на Україні у 1941–1943 рр.: адміністративний аспект / О. Лисенко, В. Нестеренко // Архіви окупації. 1941–1944 / Держ. ком. архівів України ; упоряд. Н. Маковська. – К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2006. – 872 с. : іл. – (Більше не таємно ; т. I).

3. Рекотов П. В. Органи управління на окупованій території України (1941–1944 рр.) / П. В. Рекотов // Український історичний журнал. – 1997. – № 3. – 101 с.

4. Заболотна Т. Повсякденне життя киян в умовах нацистської окупації (вересень – грудень 1941 р.) // Т. Заболотна / Сторінки воєнної історії : зб. наук. статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2007. – Вип. 11. – 368 с.

5. Орлянський В. С. Місцеві органи управління в період німецької окупації на Запоріжжі (1941–1943 рр.) : монографія / В. С. Орлянський, О. С. Тедеев – К., 2010. – 352 с.

6. Дудник В. Діяльність Київської міської управи у перші місяці фашистської окупації / В. Дудник // Сторінки воєнної історії України : зб. наук. статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2005. – Вип. 9. – Ч. 2. – 499 с.

7. Шайкан В. О. Колабораціонізм на території Рейхскомісаріату "Україна" та військової зони в період Другої світової війни : монографія / В. О. Шайкан. – Кривий Ріг : Мінерал, 2005. – 564 с.

8. Гончаренко О. Функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату "Україна": управлінсько-розпорядчі та організаційно-правові аспекти (1941–1944 рр.): монографія / О. М. Гончаренко. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 600 с.

9. Гончаренко О. Українські поліційні формування в системі гітлерівського окупаційного режиму на теренах Райхскомісаріату "Україна": організаційна структура та службова компетенція (1941–1944 рр.) / О. Гончаренко // Наукові записки з української історії : зб. наукових статей. – Вип. 24. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – 294 с.

10. Гончаренко О. Органи місцевого управління генерального округу "Волинь та Поділля": проблеми функціонування в системі гітлерівського окупаційного апарату влади / О. Гончаренко // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції "Друга світова війна в історичному вимірі" (Житомир, 21–22 травня 2010 р.). – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – 148 с.

11. Гончаренко О. Окремі проблеми формування кадрового складу місцевих окупаційних адміністрацій та органів поліції Райхскомісаріату "Україна": непрості відповіді та нові інтерпретації / О. Гончаренко // Література та культура Полісся. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2007. – Вип. 38 : Регіональна історія та культура в сучасних дослідженнях / відп. ред. і упоряд. Г. В. Самойленко. – 312 с.

12. Гончаренко О. Міські управи в системі окупаційного апарату влади Райхскомісаріату "Україна": організаційна структура та проблеми служ-

бової компетенції (1941–1944 рр.) / О. Гончаренко // Сторінки воєнної історії України : зб. наук. статей / відп. ред. О. Є. Лисенко. – К. : Інститут історії України НАН України, 2010. – Вип. 13. – 261 с.

13. Гончаренко О. Сільські управи в системі окупаційного апарату влади Райхскомісаріату "Україна": організаційна структура, компетенція та досвід функціонування (1941–1944 рр.) / О. Гончаренко // Український селянин : зб. наук. праць / за ред. А. Г. Морозова. – Черкаси : Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2010. – Вип. 12. – 346 с.

14. Гончаренко О. Особливості правових санкцій в системі покарань працівників поліції та органів місцевого управління Рейхскомісаріату "Україна" / О. Гончаренко // Сторінки воєнної історії України : зб. наук. статей / Ін-т історії України. – К., 2006. – Вип. 10. – Ч. 1. – 494 с.

15. Гончаренко О. Особовий склад поліції Рейхскомісаріату "Україна": до питання про мотиви колаборації / О. Гончаренко // Сумська старовина: Науковий журнал з історії та культури України. – № XVI–XVII. – Сумський державний університет, 2005. – 179 с.

16. Гончаренко О. Явище колаборації в контексті характеристик кадрового складу місцевої поліції Райхскомісаріату "Україна" (1941–1944 рр.) / О. Гончаренко // Молода нація : альманах. – К. : Смолоскип, 2006. – 256 с.

17. Гончаренко О. Керівники "Шуцманшафту індивідуальної служби" Генерального округу "Київ": психологічний образ та соціальні характеристики (1941–1944 рр.) / О. Гончаренко // Гуржіївські історичні читання : збірник наукових праць / Ін-т історії України НАН України, ЧНУ імені Б. Хмельницького. – Черкаси, 2007. – 539 с.

18. Гончаренко О. Окремі проблеми формування кадрового складу місцевих окупаційних адміністрацій та органів поліції Райхскомісаріату "Україна": непросіт відповіді та нові інтерпретації / О. Гончаренко // Література та культура Полісся. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2007. – Вип. 38: Регіональна історія та культура в сучасних дослідженнях / відп. ред. і упоряд. Г. В. Самойленко. – 312 с.

19. Гончаренко О. Начальники місцевої поліції генерального округу "Київ": соціально-психологічний аналіз мотивів колаборації (1941–1944 рр.) / О. Гончаренко // Постаті Київщини. – К. : Міленіум, 2007. – 352 с.

20. Мельнічук Л. Основні тенденції висвітлення проблем функціонування органів місцевого управління Райхскомісаріату "Україна" у радянській історіографії / Л. Мельнічук // Наукові записки з української історії : збірник наукових статей. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 31 (Спецвипуск). – 277 с.

21. Мельнічук Л. Проблеми функціонування органів місцевого управління Райхскомісаріату "Україна" у сучасній вітчизняній історіографії / Л. Мельнічук // Наукові записки з української історії : збірник наукових статей. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 32. – 390 с.

22. Заболотна Т. Інтелігенція в місцевих органах влади в роки нацистської окупації: історіографія проблеми / Т. Заболотна // Сторінки

воєнної історії України : зб. наук. статей / відп. ред. О. Є. Лисенко. – К. : Інститут історії НАН України, 2010. – Вип. 13. – 261 с.

23. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ), ф. 1, оп. 22, спр. 74.

24. ЦДАГОУ, ф. 62, оп. 1, спр. 183.

25. Гінда В. Корупція в Райхскомісаріаті "Україна": маловивчена сторінка окупаційної дійсності // В. Гінда, І. Дерейко // Сторінки воєнної історії України : зб. наук. статей / відп. ред. О. Є. Лисенко. – К. : Інститут історії України НАН України, 2011. – Вип. 14. – 228 с.

26. Кучер В. До питання про політичну кризу нацистського окупаційного режиму в Україні у роки війни / В. Кучер // Сторінки воєнної історії України: 36. наук. статей / НАН України, Ін-т історії України. – К., 2009. – Вип. 12. – 350 с.

27. Dallin A. The German Rule in Russia 1941–1945 / A. Dallin. – New York, 1957. – 554 p.

28. Державний архів Київської області (далі – ДАКО), ф. Р-2362, оп. 4, спр. 2.

29. Державний архів Херсонської області (далі – ДАХО), ф. Р-1824, оп. 1, спр. 27.

30. Гончаренко О. Місцева поліція рейхскомісаріату "Україна": проблеми кадрового забезпечення в системі нацистського окупаційного режиму / О. Гончаренко // Історія в школах України. – 2008. – № 1. – 56 с.

31. Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО), ф. Р-2341, оп. 1, спр. 14.

32. ДАКО, ф. Р-2466, оп. 1, спр. 1.

33. ДАКО, ф. Р-2362, оп. 1, спр. 13.

34. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ), ф. 79, оп. 1, спр. 937, т. 2.

35. ДАКО, ф. Р-2362, оп. 4, спр. 2.

36. ДАКО, ф. Р-2047, оп. 1, спр. 2.

37. ДАКО, ф. Р-2515, оп. 1, спр. 1.

38. ДАПО, ф. Р-2561, оп. 1, спр. 14.

39. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВОУ), ф. 2077, оп. 1, спр. 20.

40. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО), ф. Р-1311, оп. 1, спр. 9.

41. ДАКО, ф. Р-2362, оп. 4, спр. 2.

42. ДАКО, ф. Р-2362, оп. 4, спр. 2.

43. ДАКО, ф. Р-2225, оп. 1, спр. 2.

44. ЦДАГОУ, ф. 166, оп. 2, спр. 24.

45. ДАКО, ф. Р-2356, оп. 6, спр. 29.

46. Державний архів Запорізької області (далі – ДАЗО), ф. Р-1433, оп. 3, спр. 2.

47. ДАКО, ф. Р-2515, оп. 1, спр. 1.
48. ДАЗО, ф. Р-1433, оп. 3, спр. 1.
49. ДАХО, ф. Р-1942, оп. 1, спр. 19.
50. ДАКО, ф. Р-2362, оп. 4, спр. 2.
51. ДАКО, ф. Р-2515, оп. 1, спр. 1.
52. ДАКО, ф. Р-2418, оп. 1, спр. 6.
53. ДАВО, ф. Р-1311, оп. 1, спр. 4.
54. ДАВО, ф. Р-1311, оп. 1, спр. 282.
55. ДАВО, ф. Р-1311, оп. 1, спр. 4.
56. ДАКО, ф. Р-4758, оп. 2, спр. 48.
57. ДАКО, ф. Р-2362, оп. 4, спр. 2.
58. Державний архів Черкаської області, ф. Р-48, оп. 1, спр. 1.
59. ГДА СБУ, ф. 6, спр. 68860-ФП.
60. ГДА СБУ, ф. 6, спр. 72524-ФП.
61. ЦДАВОУ, ф. 2077, оп. 1, спр. 10.
62. ГДА СБУ, ф. 5, спр. 57919, арк. 154.
63. ЦДАГОУ, ф. 57, оп. 4, спр. 229.
64. ДАВО, ф. Р-1357, оп. 1, спр. 11.
65. ГДА СБУ, ф. 5, спр. 46872.
66. ДАВО, ф. Р-1312, оп. 1, спр. 1333.
67. ЦДАВОУ, ф. 2077, оп. 1, спр. 11.
68. ДАКО, ф. Р-2356, оп. 6, спр. 37.
69. ДАВО, ф. Р-1311, оп. 1, спр. 9.
70. ДАКО, ф. Р-2356, оп. 6, спр. 234.
71. ДАКО, ф. Р-2412, оп. 2, спр. 214.
72. ГДА СБУ, ф. 5, спр. 63424.
73. ДАКО, ф. Р-2003, оп. 1, спр. 9.
74. ДАКО, ф. Р-4758, оп. 2, спр. 12.
75. ГДА СБУ, ф. 5, спр. 63148.
76. ДАВО, ф. Р-1311, оп. 1, спр. 270.
77. ДАПО, ф. Р-2655, оп. 1, спр. 6.
78. ДАПО, ф. Р-2655, оп. 1, спр. 8.